

Elina Savola

Terveystiedon oppikirjat arvioitavana

Lasten terveysfoorumi (LTF) pitää terveystieto-oppiainetta tärkeänä ja haluaa tukea sen kehittämistä. Osana kehittämistyötä foorumin asiantuntijaryhmä arvioi yläasteella käytössä olevat terveystiedon oppikirjat.

Lasten terveysfoorumi on 17 järjestöstä koostuva verkosto, jonka toiminnan eräänä tavoitteena on koulujen ja järjestöjen yhteistyön kehittäminen terveyteen ja hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä. Tavoitteena on tukea kouluja opetus- ja kasvatustavoitteiden saavuttamisessa.

Vuonna 2006 LTF keräsi jäsenjärjestöjensä kouluille suunnatut terveyden edistämisen aineistot. Aineisto osoittautui suureksi ja osittain myös päällekkäiseksi. Heräsi kysymys, tarvitaanko järjestöjen tuottamia tukiaineistoja niin paljon ja minkälaiset aineistot täydentäisivät parhaiten jo olemassa olevia terveystiedon oppikirjoja. Tästä syystä LTF päätti puolueettomasti arvioida käytössä olevat terveystiedon oppikirjat ja keskittyä ensivaiheessa yläasteilla käytössä oleviin kirjoihin.

Oppikirjojen parhaita arvioijia ovat niiden käyttäjät eli opettajat ja oppilaat. LTF tiedosti tämän myös, mutta koki kuitenkin tarpeelliseksi oppikirjojen tarkastelemisen ulkopuolisen asiantuntijan silmin. Myös Opetushallituksen kiinnostus LTF:n arviointia kohtaan rohkaisi työlääseen, mutta mielenkiintoiseen tehtävään.

Arvioinnin toteutuksesta

LTF arvioi terveystiedon oppikirjat tehtävävihkoineen ja opettajan oppaineen. Mukana oli kaikkien neljän kustantajan kirjat: Editan Syke, Otavan *Terveyden portaat*, Tammen *Dynamo* sekä WSOY:n *Terveydeksi*.

Kaikkiin sarjoihin kuuluu oppikirjan lisäksi yksi tai useampi opettajanopas ja *Terveyden portaat* – sarjassa on lisäksi erilliset työvihot oppilaille. Opettajanoppaat ja työvihot myydään kuitenkin erillisinä, jolloin kaikilla ei ole niitä käytössään. Tämä asettaa entistä suurempia vaatimuksia oppikirjoille.

Arvioinnin kriteereinä käytettiin muokattua versiota *Terveyden edistämisen keskus ry:n* käyttämistä terveysaineiston arviointikriteereistä. Oppikirjoja arvioitiin vertaamalla sisältöjä opetussuunnitelman perusteiden määrittelemiін tavoitteisiin ja sisältöihin. Opetussuunnitelma on koulun toimintaa ohjaava asiakirja, jota pidettiin arvioinnin kannalta keskeisenä.

Opetussuunnitelman perusteet eivät kuitenkaan määritä, missä järjestyksessä ja missä laajuudessa asioita tulisi käsitellä, mikä antaa opettajille ja oppikirjan tekijöille suuren liikkumavapauden.

Arvioinnissa kiinnitettiin huomiota kokonaisuuden lisäksi oppikirjan sisältöön, kieliasuun, ulkoasuun ja vuorovaikutteisuuteen. Erityisen tärkeää oli opetussuunnitelman perusteissa mainitut tavoitteet terveystieto –oppiaineen oppilaslähtöisyydestä, toiminnallisuudesta ja osallistuvuudesta.

Tukevatko oppikirjat näiden tavoitteiden toteutumista? Entä huomioidaanko oppikirjoissa tasapuolisesti terveyden eri osa-alueet: fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen terveys?

Arviointi toteutettiin pareittain siten, että arvioijilla oli keskenään mahdollisimman erilainen koulutus ja työkokemus. Arvioijat tutustuivat myös muiden kustantajien terveystiedon oppikirjoihin, jotta arviointia osattiin suhteuttaa oikealla tavalla. Lopuksi arvioinnin tuloksia pohdittiin vielä yhdessä. Arviointiryhmässä toimivat seuraavat henkilöt:

nettipalvelukoordinaattori **Tuulia Aho**, Väestöliitto (terveydenhoitaja, seksuaalineuvoja)
suunnittelija **Jenni Helenius**, Mannerheimin lastensuojeluliitto (sosionomi, kasvatustieteen ylioppilas)

Ehkäisevä päihdetyö kouluissa, suunnittelija **Laura Karinen**, Elämä on parasta huumetta ry (sairaanhoitaja AMK)
kehitysjohtaja **Jukka Karvinen**, Nuori Suomi ry (liikunnanopettaja)
kehittämispäällikkö **Virve Laivisto**, Suomen Syöpäyhdistys (terveystieteiden maisteri, sairaanhoitaja, opettajan pätevyys)
koulutussuunnittelija **Anu Leppänen**, Hengitysliitto Heli ry (terveystieteiden maisteri, kättilö - terveydenhoitaja, opettajan pätevyys)
johtaja **Marie Rautava**; Mannerheimin lastensuojeluliitto (psykologi, opettajan pätevyys)
suunnittelija **Elina Savola**, Terveyden edistämisen keskus ry (terveystieteiden maisteri)
pääsihteeri **Seija Sihvola**, Lapsi 2000 ry (filosofian tohtori, ravitsemustieteilijä, fysioterapeutti, diplom of public health)

Arvioinnin tuloksia

Kaikki arvioidut terveystiedon oppikirjat tarjoavat tuhdin tietopaketin terveyteen liittyvissä kysymyksissä. Oppikirjojen alkuun toivottiin kuitenkin perusteellista johdantoa terveystietoppiaineesta ja motivointia sen opiskeluun. Opettajanoppaissa toivottiin lisäksi monipuolista pedagogisten menetelmien esittelyä. Kirjojen tekijöiden taustoja ei kerrottu, mikä koettiin puutteena.

Opetussuunnitelman perusteiden määrittelemät sisällöt oli kirjoissa huomioitu melko hyvin. Tieto oli pääasiassa luotettavaa, joskaan lähteitä ei useinkaan mainittu. Tämä hankaloittaa lukijan mahdollisuutta arvioida tiedon luotettavuutta.

Yleisenä puutteena nousi esille se, että oppikirjoissa oli melko huonosti listattu lisätiedon lähteitä. Esimerkiksi järjestöjen tarjoamien palvelujen ja internet-sivujen esittely oli sattumanvaraista ja ripoteltuna eri kohtiin.

Lasten terveystiedon foorumi ehdottaakin, että oppikirjojen seuraavissa painoksissa olisi liitteenä koonti järjestöjen tarjoamasta tuesta ja yhteystiedoista. Näin oppilaat ja opettajat löytävät helpommin lisätietoa tarvitsemastaan aiheesta.

Arvioinnissa todettiin, että oppikirjan rakenteella on suuri merkitys, koska se ohjaa käsittelemään asioita tietyssä järjestyksessä. Esimerkiksi 7-luokan ensimmäisillä oppitunneilla ei kannata mennä seksuaalisuusteemaan, koska ryhmäläiset eivät vielä tunne toisiaan ja luottamuksellinen keskustelu on vaikeaa. Parhaana aloitustapana pidettiin myönteisestä pohdintaa terveydestä, elämästä ja elämänilosta, sillä tällainen lähestymistapa muodostaa hyvän pohjan muiden aiheiden käsittelylle. Kirjan aloitustapa osoitti, mitä tekijät pitivät tärkeimpänä asiana.

Eri kustantajien terveystiedon oppikirjat olivat hyvinkin erilaisia rakenteeltaan, tyyliltään ja ulkoasultaan, mikä tarjoaa opettajalle valinnanmahdollisuuden. Jokaisella kirjasarjalla on omat vahvuusalueensa ja mahdolliset kehittämistarpeensa. Taulukkoon 1 on koottu oppikirjojen plussat ja miinukset LTF:n arvioimana. Taulukkoa lukiessa kannattaa muistaa, että kirjan soveltuvuus riippuu opettajasta ja oppilasaineksesta. Toiset oppilaat kaipaavat toiminnallisuutta, kun taas toiset pitävät enemmän perinteisestä luokkaopetuksesta. Parhaimmillaan oppikirjat mahdollistavat molemmat lähestymistavat.

Kirjoihin kuuluvat opettajanoppaat poikkesivat jonkin verran toisistaan. Tärkeänä pidettiin sitä, että opetusmenetelmät olisi esitelty jokaisen opettajan oppaan alussa. Opettajia olisi näin voinut kannustaa toiminnallisten ja vuorovaikutteisten menetelmien käyttöön terveystiedon opetuksessa. Opettajan oppaiden rakenteen tulisi myös vastata oppikirjan rakennetta ja tehdä oppituntien suunnittelu mahdollisimman helpoksi ja innostavaksi.

Taulukko 1. Terveystiedon oppikirjojen plussat ja miinukset.

Edita: Syke	Otava: Terveiden portaat	Tammi: Dynamo	WSOY: Terveystiedoksi
<p>+ Asiallinen kokonaisuus: paljon tietoa.</p> <p>+ Nuorten ”omat” tarinat tuovat lisää syvyyttä aiheisiin, miellyttävä ulkoasu lisää lukemisen mielenkiintoa.</p> <p>+ Sanhakemisto hyvä idea.</p>	<p>+ Kasvun ja kehityksen näkökulma on hyvin huomioitu: kaikki aihealueet tulevat jokaisella luokalla (7-9) siten, että tietoa syvennetään.</p> <p>+ Kirja on ulkoasultaan selkeä (väljä taitto, selkeä kappalejako ja otsikointi).</p> <p>+ Aihealueiden laaja, luotettava ja monipuolinen käsittely.</p>	<p>+ Arvostava positiivinen ote lukijaan. Raikas tyyli ja aloitustapa on inhimillinen ja motivoiva</p> <p>+ Tieto on osittain jopa syvällistä. Aihealueita on käsitelty tasapuolisesti</p> <p>+ Osallistava, se kannusti lukijaa myönteiseen ajatteluun ja valintoihin</p>	<p>+ Kieli selkeää ja nuorta kunnioittavaa. Havainnollinen kuvitus ja esimerkit helpottavat ymmärrystä.</p> <p>+ Antaa hyvät valmiudet molempien sukupuolten terveystiedon opetukseen.</p> <p>+ Kasvun kansio tukee nuoren omaa kasvua ja kehitystä.</p>
<p>- Tehtävät tietopainotteisia, vähän oman käyttäytymisen pohdintaa ja eri ilmiöiden miksi -pohdintoja, liian yksinkertaisia tehtäviä ikäryhmää ajatellen.</p> <p>- Ei linkkejä lisätiedon lähteille.</p> <p>- Joidenkin asioiden käsittely jää pinnalliseksi.</p>	<p>- Nuorten näkökulman huomiointi tekstin tyyliässä on joissakin kohdin jäänyt ohueksi (puhuttelevuus, innostavuus, huumori).</p> <p>- Aihealueet käsitellään erillisinä kokonaisuuksina, jolloin niiden väliset yhteydet eivät välttämättä selviä.</p> <p>- Mikäli työvihot eivät ole käytössä, pelkän oppikirjan vuorovaikutteisuus ja toiminnallisuus jää vähäiseksi.</p>	<p>- Osittainen lähteiden puute sekä esim. kirjallisuusvinkit, internet, mediakriittisyys (kirjoittajia ei esitelty)</p> <p>- Ulkoasu ei ollut selkeä, fontit ja värit vaihtelivat liikaa, kuvitus liian sekavaa. Yhdelle sivulle on ahdettu liikaa asiaa.</p> <p>- Opettajan oppaassa olisi hyvä olla enemmän poika- ja miesnäkökulmaa sekä kriittiseen ajatteluun ohjaava osuus.</p>	<p>- Kokonais-orientaatio puuttuu (kirjoittajien taustat ja lähdetiedot puuttuvat).</p> <p>- Joidenkin sisältöalueiden laajuuksien epätasaisuus.</p> <p>- Opettajan oppaassa olisi hyvä olla pedagogisten menetelmien esittely.</p>

On hienoa, että oppiaineeseen on tuotettu monipuolisia opetusta tukevia oppikirjoja. Valitettavaa on kuitenkin se, että useinkaan oppilaat eivät saa kirjoja omakseen, vaan voivat käyttää niitä ainoastaan koulussa.

LTF:n työryhmä totesi myös, että terveystiedon kirjojen lukemisesta olisi hyötyä myös oppilaiden vanhemmille.